

JANOVO ZJEVENÍ

1 APOKALYPTICKÁ LITERATURA

První slovo Zj (ἀποκάλυψις) dalo podnět nejen k vytvoření názvu této poslední knihy Nového zákona, ale rovněž k označení náboženského myšlenkového proudu a literárního druhu tzv. apokalyptiky. Od 2. stol. př. Kr. do 2. stol. po Kr. bylo obdobím rozkvětu apokalyptické literatury. S tímto literárním druhem se setkáváme již na stránkách Starého zákona (Iz 24-27; Zach 12-14; Jl 3n; Dan 7-12), avšak největší množství apokalyptických spisů náleží do tzv. raně židovské literatury (např. Henochova apokalypsa [etiopský Henoch]; slovanský Henoch; 4. kniha Ezdrášova; syrská Baruchova apokalypsa; Kniha jubilejí; Závěť dvanácti patriarchů; Nanebevzetí Mojžíšovo; Abrahámova apokalypsa). Z Nového zákona je možné k apokalyptickým textům zařadit: Mk 13 par.; 1 Kor 15,20-28; 2 Kor 5,1-10; 1 Sol 4,15-17; 2 Sol 2,1-12; 2 Petr 3,10-13. Z apokalyptické křesťanské literatury (kromě NZ) je možné jmenovat Petrovu apokalypsu, Nanebevzetí Izaiášovo a Hermova Pastýře.

Otázka vzniku apokalyptiky a jejího definování je neustále předmětem diskusí mezi odborníky. Jeví se pravděpodobné, že apokalyptika je dědičkou starozákonního proroctví. Poslední prorok Deutero-Zachariáš, který psal ke konci 4. stol. před Kr., předvídal konec proroků (Zach 13,2-3). Autoři apokalyptických spisů se tak pokládali za nástupce proroků. Starozákonní proroci nebyli v první řadě věštcí budoucnosti, ale hlasatelé Boží vůle, kteří zvěstovali Božímu lidu slova naděje a útěchy (s pohledem do budoucnosti). Apokalyptické spisy obsahují vidění budoucích událostí, především konce světa, i toho, co bude po smrti. Apokalyptické texty se vyznačují symbolickou řečí, různými obrazy a spekulací s číselnými údaji. Takřka obecnou charakteristikou je anonymita autora, který se skrývá za jméno některé významné osoby minulosti (patriarchové, proroci). Minulé události jsou líčeny často jako proroctví – tzv. *vaticinia ex eventu*. Málo srozumitelná vidění a sny vysvětluje anděl – tzv. *angelus interpres*. Tyto knihy se vyznačují silným dualismem dobra a zla. Nynější doba je zlá, z toho důvodu je nutné očekávat změnu, kterou způsobí Bůh. Apokalyptické knihy vznikaly především v kritických situacích židovského národa. V době pronásledování za krále Antiocha IV. Epifana (175-164 př. Kr.) dostala konečnou formu kniha Daniel, jež dala podnět ke vzniku apokalyptické literatury.

Janovo Zjevení se obvykle uvádí jako příklad jediné kanonické apokalyptické knihy Nového zákona (U. B. Miller). V dnešní době však v některých komentářích (J. Roloff; H. Giesen) je tato kniha pokládána za prorockou. Zj se tak skutečně samo chápe (1,3; 22,7.10.18n). Autor se počítá ke křesťanským prorokům (22,9). V textu Zj ovšem není možné přehlédnout mnohé prvky typické pro apokalyptickou literaturu. Na druhé straně však Zj chybí některé typické znaky pro apokalyptickou literaturu (např. anonymita autora). Odlišnost a jedinečnost Janovy Apokalypsy zůstává zjevná. Je zřejmé, že autor Zj měl skutečná vidění, která vyjádřil pomocí literárních prostředků své doby.

2 AUTOR

Kniha Zjevení (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου = Janovo Zjevení označení již od 2. století: Justin; Muratoriho fragment) si sama klade nárok, že je zjevením Ježíše Krista, které má svůj původ v Bohu (Zj 1,1a; srov. 22,16). Zprostředkovatelem jejího obsahu je „služebník Jan“ [δοῦλος Ἰωάννης] (Zj 1,1b). Dosvědčuje pravdivost slyšeného a viděného (1,2; 22,8) a oslovuje s autoritou v Zj 1,4 církevní obce Malé Asie. Neuvádí o sobě žádné zvláštní úřední označení, ale spojuje se s adresátem prostřednictvím predikátu „bratr“ [ἀδελφός] a „účastník“ [συγκοινωνός] (1,9). Jan charakterizuje opětovně své poselství jako „proroctví“ [προφητεία] (1,3; 19,10; 22,7.10.18.19) a podle Zj 10,11 anděl výslovně pověřuje Jana: „Je třeba, abys znovu prorokoval proti mnoha národům, kmenům, jazykům i králům.“ Jan se tedy zjevně chápe jako prorok. Podle Zj 22,9 je vůdčím členem prvokřesťanské skupiny proroků (srov.

22,6). Těmto prorokům poskytoval Ježíš ve zjeveních pevné pohledy na Boží jednání v dějinách (22,16), aby sloužilo k posílení víry v církevních obcích. Velikost okruhu adresátu dává vyvstat domněnce, že prorok Jan dříve působil jako potulný prorok ve jmenovaných církevních obcích a že se nyní na ně obrací v období pronásledování (U. B. Müller). V dějinách prvokřesťanské teologie je možné pro toto nalézt paralelu v syrské oblasti. Jak Matouš (srov. Mt 10,41; 23,34), tak také Didache (srov. Did 11,1-12; 13; 15,1) předpokládají existenci potulných proroků. Dějinné spojení se syrsko-palestinskou tradicí a řečtina ovlivněná semitskou kulturou poukazují rovněž na Sýrii-Palestinu jako domov proroků. Je dobře myslitelné, že Jan po židovské válce (66-73/74 po Kr.) jako jíní židokřesťané (srov. EUSEBIUS, *HE*, 3,31,3; 37; 39) opustil Palestinu a působil v Malé Asii (U. B. Müller; J. Roloff).

Ve starokřesťanské tradici byl prorok Jan poprvé Justinem (*Dial.* 81,4) identifikován s Janem Zebedeovým. Irenej rovněž připisuje Zj jako i 4. evangelium a Janovy listy Pánovu učedníkovi Janovi (srov. *Adv. haer.* 2,22,5). Kolem roku 200 po Kr. je kniha Zj všeobecně přijata na Západě, prudce je však odmítnuta Dionysiem z Alexandrie (EUSEBIUS, *HE*, 7,25). Zj však samo o sobě nepřináší svědectví, které by podpořilo apoštolské autorství, neboť v Zj 18,20 a 21,14 se jeví apoštolové jako sláva minulosti, ke kterým se autor Zj jako prorok nepřipočítává. Identifikování maloasijského apokalyptika se synem Zebedeovým, apoštolem Janem, odporuje též předpokládaná situace vzniku, neboť by v tomto případě asi 90letý stařec napsal tento spis, který je plný síly. Též srovnání tohoto proroka s „presbyterem“, o kterém mluví Papiáš (takto W. Bousset; E. Lohmeyer), je málo pravděpodobné, neboť autor Zj toto čestné označení nepoužívá. Nezmiňuje prvokřesťanského učitele, ale odvolává se na proroka.

V jakém vztahu je prorok Jan k autorům Janova evangelia a Janových listů? Především je hodné zmínky, že pouze v Zj se objevuje v textu jméno Ἰωάννης (1,1.4.8; 22,8). Tematická příbuznost mezi Zj a Janovým evangeliem se objevuje v motivu „vody života“ (srov. Zj 7,16n; 21,6; 22,1.17/Jan 4,10.13n; 7,27-39). Ve Zj 19,13 je navracející se Kristus označen jako „Slovo Boží“ [ὁ λόγος τοῦ θεοῦ] (srov. Jan 1,1) a představa Krista jako Beránka (Božího) má pro christologii Zj (29krát „beránek“ [ἀρνίον]) a Janova evangelia („beránek Boží“ [ὁ ἄμνος τοῦ θεοῦ] v Jan 1,29.36) ústřední význam. Zřetelně vystupuje do popředí tematika vítězství ve Zj (17krát „zvítězit“ [νικᾶν], z 24 výskytů v NZ) a v Janově evangeliu společně s Janovými listy (7krát „zvítězit“ [νικᾶν], „vítězství“ [νίκη] v NZ pouze v 1 Jan 5,4). Též motiv „svědčit-svědectví“ („svědčit“ [μαρτυρεῖν]: 76krát; „svědectví“ [μαρτυρία]: 37krát v NZ) objevuje často ve Zj (μαρτυρεῖν: 4krát; μαρτυρία: 9krát) a v janovské škole (μαρτυρεῖν: 43krát; μαρτυρία: 21krát). Avšak i přes jazykově-stylistické podobnosti a společné motivy existují značně teologicky odlišné koncepce těchto spisů (např. motiv vítězství: 1 Jan používá výraz νικᾶν „vítězit“ pro vítězství víry v Krista jako [právě uskutečněné] přemožení světa, zatímco v Zj dominuje představa boje a vítězství Beránka [srov. Zj 12,11; 17,14] popř. osvědčení křesťana ve světě jako místa boje [srov. Zj 2,7.11.17]). K tomu přistupují závažné rozdíly jazykové, ekleziologické a eschatologické.

- **Jazyk:** Janovo evangelium je napsáno prakticky gramaticky bezchybnou řečtinou nehledě na patrné semitské smýšlení autora. Zj je napsáno jazykem, který obsahuje prohřešky proti pravidlům řecké gramatiky.
- **Ekleziologie:** Již dopisy církevním obcím signalizují dominanci ekleziologie ve Zj (15krát „církev“ [ἐκκλησία] ve Zj 2-3). Prorok Jan bojuje proti přizpůsobení církve státní náboženské ideologii jeho doby. Jde mu o správný vztah mezi církví a společností, který je vyjádřen ve vizi nového Jeruzaléma (Zj 21). Tato rozhodující tematika však chybí v Janově evangeliu a v Janových listech. Církev a stát nejsou buď vůbec zmíněny anebo jen velmi okrajově.
- **Eschatologie:** Převažující přítomná eschatologie Janova evangelia má pramálo společného se Zj. Kniha Zjevení upírá svou pozornost na napjaté očekávání a na mocné zjevení Ježíše Krista (srov. Zj 1,3 s 22,20; dále 1,7; 19,11nn; 22,7.17), který jako soudce světa odplatí každému podle jeho skutků (Zj 22,12). Chiliastické představy (srov. Zj 20,1-10) jsou Janovu evangeliu

právě tak cizí, jako myšlenky nového stvoření na konci časů (srov. Zj 21,5). K tomu všemu ve Zj chybí základní prvky janovského dualismu (světlo - temnota; život - smrt; pravda – lež).

Autor knihy Zjevení není totožný s žádným z autorů ostatních janovských spisů. Lze oprávněně říci, že autor Zj se jmenoval Jan, byl židokřesťanským potulným prorokem, který působil dlouhou dobu v pavlovských maloasijských církevních obcích a kterým se nyní pokouší dát vzhledem k mnohým nesnázím novou orientaci.

3 MÍSTO A DOBA NAPSÁNÍ

Prorok Jan se nacházel podle Zj 1,9 při přijímání svých vidění na egejském ostrově Patmos, který byl dosažitelný z maloasijského západního pobřeží lodí za jeden den. Tam se zdržoval „kvůli Ježíšovu slovu a jeho svědectví“. Možná, že byl na ostrov vyhoštěn jako kritik císařského kultu (srov. J. Roloff; U. B. Müller). Zda Jan v době napsání Zj ještě pobýval na ostrově, zůstává nejisté. Aorist „dostal jsem se“ [ἐγενόμην] v Zj 1,9 poukazuje na jeho pobyt jako na minulost. Každopádně však musela být místem napsání aspoň ta část Malé Asie, k níž má Zj bezprostřední vztah tj. oblast sedmi církevních obcí (Zj 2-3).

Doba napsání Zj vyplývá z předpokladů situace církevní obce. Zintenzivnění císařského kultu a s tím spojené konflikty na konci doby vlády Domiciána vytváří historický kontext Zj. Kniha Zj proto mohla vzniknout v letech 90-95 po Kr. [již IRENEJ (*Adv. haer.* 5,30,3; EUSEBIUS, *HE*, 5,8,6), srov. též R. H. Charles; W. G. Kümmel). Prorokem vykreslený obraz (pavlovských) církevních obcí dokazuje toto časové zařazení. Deuteropavlovské listy dosvědčují tento symptom krize vnitřní ochablosti církve a její ohrožení mylným učením.

4 STRUKTURA KNIHY

1. PROLOG (1,1-20)
  - 1.1. Nadpis (1,1-3)
  - 1.2. Úvod (1,4-8)
  - 1.3. Povolávací vidění (1,9-20)
2. LISTY SEDMI MALOASIJSKÝM OBCÍM (2,1-3,20)
3. HLAVNÍ „APOKALYPTICKÁ“ ČÁST (4,1-22,5)
  - 3.1. Vidění moci Boží a Beránkovy (4,1-5,14)
    - a) Vidění Božího trůnu (4,1-11)
    - b) Kniha se sedmi pečetěmi a obětovaný Beránek (5,1-14)
  - 3.2. Vidění sedmi pečetí (6,1-8,1)
  - 3.3. Vidění sedmi polnic (8,2-11,19)
  - 3.4. Pravý Boží lid a jeho protivníci (12,1-13,18)
    - a) Žena, její dítě a drak (12,1-18)
    - b) Dvě šelmy (13,1-18)
  - 3.5. Povzbudivá odpověď nebe (14,1-20)
    - a) Beránek se svými vyvolenými (14,1-5)
    - b) Ohlášení Božího soudu (14,6-20)
  - 3.6. Vidění sedmi misek (15,1-16,21)
  - 3.7. Soud nad Babylónem (17,1-19,10)
  - 3.8. Kristovo vítězství a konec dějin (19,11–22,5)
4. ZÁVĚR KNIHY (22,6-21)

5 LITERÁRNÍ A TEOLOGICKÝ CHARAKTER

Za základní pramen autorovi posloužil Starý zákon. Četné narážky na SZ jsou charakteristické pro jeho dílo. Nikde sice neuvádí výslovně žádný starozákonní citát, ale narážek na text SZ lze počítat na 600. Odvolávky se především týkají starozákonních knih, jako je Ezechiel, Jeremiáš, Izaiáš, Daniel a Žalmy. Dalším velkým zdrojem tradic knihy Zj je bohoslužba. Liturgická orientace díla vychází najevo v Zj 1,10 a 22,20: prorok přijímá

prorocství v den Páně a odvolává se na večeri Páně, aby tak posluchače při bohoslužbě uvedl bezprostředně do dění (3,20). Hymnické části Zj jsou většinou zkomponovány jako antifony (srov. 4,9/11; 5,9b-10/12; 7,10b/12; 11,15b/17n; 16,5b-6/7b; 19,1b-8a).

Kniha Zjevení je zřejmě nejméně srozumitelnou knihou NZ pro toho, kdo neví nic o její symbolické řeči. V žádné jiné knize NZ nehraje číselná symbolika tak velkou roli jako ve Zj. Málokteré číslo je možné chápat doslovně, ale téměř vždy mají přenesený význam. Tato symbolika má svůj původ v babylonské oblasti. Ve SZ se s ní setkáváme již v knize Daniel. Dvojka má přenesený význam jen příležitostně, např. když mluví prorok o obou svědcích (Zj 11) a poukazuje tak na biblickou tradici, podle které svědectví jednotlivého svědka nestačí (srov. Nm 35,30; Dt 19,1-20; Mt 18,16). Trojka (počet úhlů v trojúhelníku) představuje to, co je uzavřené v sobě, co je přehledné a co je bezpodmínečně platné (srov. Iz 6,3; Zj 5,8). Toto číslo však nehraje velkou roli ve Zj. Číslo 4 představuje čtyři světové strany a větry, je číslem úplnosti a celistvosti. Číslo 7 (součet 4 a 3; čtvrtina měsíční fáze) symbolizuje úplnost a plnost. Zj toto číslo však nikdy nechápe jako posvátné číslo. Číslo dvanáct (součin třikrát čtyři) pochází pravděpodobně z počtu dvanácti měsíců v roce. Je číslem Božího lidu, jehož základem je dvanáct apoštolů (ve SZ dvanáct kmenů). Úplnost eschatologického Božího lid vyjadřuje číslo 144 tisíc (12krát 12 tisíc; srov. Zj 7,4; 14,1.3; 21,17).

Správný výklad čísla 666 v Zj 13,18 není znám. Jedná se o číslo šelmy z moře a zároveň je zmíněno, že se jedná o číslo, které označuje člověka, tj. představuje lidskou osobu. „Kdo má rozum“ je vyzván, aby spočítal toto číslo, tj. aby identifikoval tuto osobu. Již Irenej na konci 2. století správný smysl tohoto čísla neznal. Na základě blízkého i vzdálenějšího kontextu se jeví jako nejvhodnější návrh, že se jedná o tzv. *gematrii* (z řec. γεωμετρία), tj. o záměnu písmen za jejich číselné hodnoty a jejich součet. Většina odborníků je dnes toho názoru, že číslo 666 je součtem hebraizovaného jména „císař Nero“, hebrejsky קסר נרון (písmena *nrwn qsr* dávají součet $666/n=50; r=200; w=6; n=50; q=100; s=60; r=200$). Nemyslí se zde na historického Nerona, nýbrž jde o vracejícího se Nerona tj. císaře Domiciána, který je chápán jako tzv. *Nero redivivus*. Podle legendy Nero nespáchal sebevraždu v roce 68 po Kr., nýbrž nepozorovaně utekl k Parthům, aby se brzy vrátil v čele jejich jízdních vojsk a znovu zaujal své původní mocenské postavení.

Během dějin se objevily rozličné způsoby výkladu Zj. Můžeme rozlišit základní čtyři směry: a) eschatologický, který se snaží chápat obrazy Zj vzhledem k budoucnosti (konci světa). V čisté podobě není uspokojivý, protože kniha Zjevení musela mít aktuální význam i pro její první čtenáře. b) církevně-historický (zvláště používán ve středověku), který se snažil vidět v Zj sled událostí dějin církve a světa. Tento výklad se v dnešní době již nepoužívá, neboť v Zj není možné objevit obrazy popisující jednotlivá období dějin církve. c) dobově-historický, který se zaměřuje na postavy a události současné autorovi Zj (zvláště zaměřen na kap. 13 a 17). Tento způsob interpretace je významný, avšak není možné ho pokládat za výlučný. d) tradičně-historický, který poukazuje na převzetí obrazů z prastarých mytologií a jiných tradic. Tento způsob chápání se může střetávat s obtížemi, neboť některé tradiční obrazy dostávají v knize Zjevení jiný význam. Z tohoto přehledu se jeví zřejmé, že ke správnému pochopení Zj nestačí jeden určitý pohled. Tato kniha byla napsána pro určité čtenáře v určité historické situaci, kteří ji zřejmě mohli nejlépe rozumět. Prorocká vize byla jistě pro ně zvěstí o tom, co je čeká a jak mají očekávat budoucnost. Tento prorocký pohled vyjevuje význam Zj pro křesťany všech dob.

Zj je knihou útěchy, která je určena křesťanům v nouzi, v hrozícím nebezpečí a pronásledování. Zvěstuje, že dějiny má pevně v rukou Bůh. Proto křesťan nemusí mít strach a obavy. Kristus je vítězný Pán dějin. Jeho církev je nezničitelná. Zranitelní jsou ovšem jednotliví věřící, a proto musí vytrvat a zůstat věrní ve víře a v životě z ní. Celkově jde ve Zj o důkaz platnosti a jistoty moci Boží a Ježíše – jeho pomazaného Beránka, kteří svým příslušníkům poskytnou a zaručí spásu.

6 OTÁZKY

1. Co víte o náboženském myšlenkovém proudu a literárním druhu „apokalyptika“ a jejím vztahu k Zj.
2. Co víte o knize Zjevení (literární charakteristiky; obsah + význam; způsoby interpretace této knihy)?